

12. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 22. - Спр. 33. - Арк. 8.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі- ЦДАВО України). - Ф. 3676. - Оп. 4. - Спр. 476. - Арк. 196.
14. Рекотов П.В. Органи управління на окупованій території України (1941-1944 рр.) // Український історичний журнал. - 1997. - №3. - С. 98.
15. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів. - К., 1963. - С. 93.
16. ДАКО. - Ф. Р - 2356. - Оп. 18. - Спр. 1. - Арк. 70б.
17. Загорулько М.М., Юденков А.Ф. Крах плана "Ольденбург": о срыве экономических планов фашистской Германии на временно оккупированной территории СССР. 3-е изд., доп. - М., 1980. - С. 177.
18. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні: Збірник документів і матеріалів. - К., 1963. - С. 111.
19. ДАКО. - Ф. Р - 2356. - Оп. 3. - Спр. 9. - Арк. 14,21.
20. Україна в Другій світовій війні у документах: Збірник німецьких архівних матеріалів (1941-1942). - в 3-х т. / Упоряд. В.М.Косика. - Л., 1997. - т.2. - С. 239.
21. ДАКО. - Ф. Р - 2198. - Оп. 1. - Спр. 70. - Арк. 103а.
22. ЦДАГО України. Ф. 1. - Оп. 23. - Спр. 688. - Арк. 28.
23. ЦДАВО України. - Ф. 3676. - Оп. 4. - Спр. 476. - Арк. 768.
24. ЦДАВО України. - Ф. 3676. - Оп. 4. - Спр. 476. - Арк. 804.
25. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 1. - Спр. 38. - Арк. 26-27.
26. ЦДАВО України. - Ф. 3676. - Оп. 4. - Спр. 474. - Арк. 284-291.
27. ЦДАВО України. - Ф. 3676. - Оп. 4. - Спр. 476. - Арк. 111.
28. ЦДАВО України. - Ф. КМФ-8. - Оп. 1. - Спр. 6. - Арк. 335.

Главацкий М. В. Деятельность органов оккупационной власти генеральной области "Киев" в 1941-1944 гг.: правовые нормы и социально-трудовая сфера

Автор на основе архивных материалов анализирует деятельность органов оккупационных властей на территории Киевской и Полтавской областей в 1941-1944 гг., раскрывает правовые нормы и социально- трудовую сферу этой проблемы.

Ключевые слова: социальная политика, трудовые отношения, органы оккупационной власти, система, районная управа, генеральная область «Киев», Киевская и Полтавская область.

Glavatskiy M.V. The activities of the occupying power of the general field of «Kyiv» in the 1941-1944: legal norms and social and labor issues

The author based on archival material examines the activities of the occupation authorities in Kiev and Poltava in 1941 - 1944's, reveals the legal rules and social and labor issues of this problem.

Keywords: social policy, labor relations, bodies occupying power system, the district council, the general area of «Kyiv», Kyiv and Poltava region.

УДК 94(477)“1941-1944”

С. С. Иванов

РАДЯНСЬКИЙ РУХ ОПОРУ НА ТЕРИТОРІЇ ОСТРОЖЧИНИ В РОКИ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941–1944 рр.)

У статті проаналізовано радянський рух Опору на території Острозчини в роки німецької окупації. Звернено увагу на методи та форми боротьби, фактори, які визначали його діяльність, а також внесок у перемогу над нацизмом.

Ключові слова: Рух Опору, радянське підпілля, медичні працівники, Комітет допомоги військовополоненим, партизани.

Радянське підпілля та партизанський рух були невід'ємними частинами загального антинацистського Руху Опору. Звичайно, у період існування Радянського Союзу їх значення з ідеологічних причин дуже часто перебільшувалося, а негативні сторони діяльності замовчувалися. У сучасній Україні ми можемо побачити протилежне: радянський рух Опору нерідко недооцінюють, акцентуючи увагу лише на його негативних сторонах.

Питання, пов'язані з обраною темою, висвітлювалися у працях В. Мазурка, М. Слободянюка, В. Данилюк, Г. Сербіна, О. Гладуненка, М. Губернюка, М. Данилюк, Л. Кизі, В. Кудя, Н. Німчинської, А. Хведася, С. Григорчука, А. Чайковського, Р. Шпізеля, І. Гірдіної. Позитивно оцінюючи доробок згаданих авторів, варто зазначити, що їм не завжди вдавалося уникнути ідеологічного підтексту та подати ґрунтовну характеристику діяльності радянських партизансько-підпільних формувань, зокрема на території окремих регіонів України.

Рух Опору був одним з важливих явищ Другої світової війни. Одним з його проявів була підпільна боротьба. Саме підпільні форми боротьби стали основними на більшій частині України. Особливе значення вони мали у містах, оскільки там розташовувалися органи управління, штаби, тилові служби і резерви, склади і перевалочні бази, автопарки, шпиталі, вузли зв'язку, пропагандистські, контррозвідальні,

каральні, охоронні та інші заклади окупантів. Всі вони стали об'єктами для атак і диверсій антифашистського підпілля. Інструментарій підпільної боротьби включав у себе організаційну розбудову, агітацію та пропаганду, психологічну війну, саботаж, диверсії, розвідку, терор, сприяння партизанським загонам [1, с. 542–544].

Важливим фактором у розбудові підпілля було те, що прорадянськи налаштована частина населення з самого початку війни вбачала в окупантах найлютішого ворога, звіра, який «топче своїми поганими чоботами» рідну землю. Радянська влада стала активно пропагувати любов до вітчизни, малої батьківщини, рідної оселі. Війна була названа «вітчизняною», лейтмотив соціалістичного інтернаціоналізму суттєво поступився патріотизму. У повідомленнях радінформбюро, листівках, газетах розповідалось про злочини окупантів на рідній землі, про руйнування міст і сіл. У повідомленнях для преси та радіо до відома населення доводились приклади знущання окупантів над мирним населенням, випадки спалення цілих селищ [2, с. 158].

На Острозьщині радянське підпілля зародилося вже в перші дні після її окупації гітлерівцями – в липні 1941 р. В зазначений період частини Червоної армії зазнали великих втрат. Очевидці і учасники цих подій А. Краєвський і Г. Мельничук згадували, що жителі села Слобідка І. Зубчик, М. Кривчук, Т. Янчук, А. Краєвський, К. Квасюк, П. Гулько, Т. Целінський, А. Бичко на чолі з С. Шевцовим намагалися підбирати поранених та ховати вбитих [3, арк. 27; 4]. Важкопоранених слобідчани переховували у п'яти хатах недалеко від медпункту. У пологовому будинку розмістили 27 бійців. Їх таємно лікували акушерка Г. Пивовар і ветфельдшер А. Краєвський [5, с. 59].

Гітлерівці дізналися, що в Слобідці переховувалися радянські воїни. Сюди прибув каральний загін. Багато поранених вивезли до концтабору. Щоб врятувати решту, А. Краєвський домовився з головним лікарем Острозької районної лікарні С. Храневичем про перевезення поранених до лікарні [6, арк. 31–32; 7].

Лише 6 липня 1941 року в райлікарню зі Слобідки і навколишніх сіл було доставлено 62 поранених бійця [5, с. 59; 8]. Лікарня могла прийняти лише 50 хворих, а їх було значно більше. Окупанти не здогадувалися про справжню їх кількість. Не вистачало білизни, медикаментів, перев'язочних матеріалів, продуктів харчування. Труднощі посилювалися ще й тому, що частина приміщення лікарні була зруйнована прямим попаданням авіабомби. Всі ці складні проблеми постали перед С. Храневичем та колективом медиків. Лікарі С. Янчевський, І. Коробочка, А. Фідрус, П. Паславський, О. Кульман, Галина та Михайло Налінцева, операційна сестра К. Соколова робили все можливе. Однак, без підтримки населення, вони навряд чи могли розраховувати на успіх.

Перш за все, потрібно було скоординувати свої дії з місцевим населенням. В Острозі був створений «Комітет допомоги військовополоненим», який очолив О. Коберник [9, с. 411; 10]. Члени комітету збирали у жителів найближчих сіл продукти харчування, постільну білизну, лікувальні трави, а також перев'язочні матеріали. Один із порожніх будинків відремонтували і розмістили там частину поранених. На будинку була вивіска, що тут розміщені інфекційні хворі. Інша частина була переведена в костел при семінарії. Колектив медпрацівників так розподілив свою роботу, що біля поранених завжди чергував хоча б один із членів комітету [11, с. 456–458].

П. Паславський, С. Храневич, Л. Фідрус вгадували хвороби, вчили бійців, що потрібно говорити на випадок перевірки і визначали, кого і як лікувати [12]. З 312 червоноармійців, які лікувалися, 278 видужали, а 34 померли [11, с. 457]. В Острозі для тих, хто одужував, був влаштований «будинок інвалідів». Звідси вони переправлялися у партизанські загоны [13, арк. 1; 14].

Згодом на медиків надійшов донос. Окупанти заарештували І. Коробочку і після катувань повісили його у Славуті. Л. Фідруса розстріляли в Острозі.

Місцеве населення не могло ігнорувати важке становище військовополонених, які утримувалися в таборі в урочищі Кідри. Комітет вирішив будь-що допомогти їм, оскільки наближалася холодна осінь, а за нею і зима 1942 р. Він організував збір продуктів та медикаментів, випускав «відозви до парафіян» під час релігійних свят. Одну з таких відозв від 14 грудня 1942 р. Олександр Коберник адресував отцю–настоятелю православної парафії в селі Лючин Острозького району: «[...] Острозький комітет самопомогти улаштує збірку з ціллю прийти на поміч всім потребуючим і звертається до Вас, Отче, з просьбою допомогти комітетові, роз'яснюючи в церкві значення цієї збірки і закликаючи парафіян не забути про всіх нещасних, що потребують допомоги» [15].

Із продуктів, зібраних острожанами, за розробленим графіком готували гарячу страву. Член комітету О. Башина із сином Анатолієм під різними приводами часто бували у таборі. Маючи пару коней, вони возили туди харчі. Активну допомогу надавали також острожани О.Марковський, Я. Адамчук, А. Сорочинська, Д. Степанюк, П. Томашевська [10].

Комітет не лише підтримував військовополонених, допомагав пораненим, а й при нагоді організовував їм втечу, переправляв до партизанів, яким, до речі, теж доставляли медикаменти. Не раз, ризикуючи своїм життям, його члени замаскували живих серед трупів померлих, які вони вивозили на підводах. Потім цих людей переодягали і також доставляли до партизанських загонів [5, с. 62].

Наприкінці 1941 року в Острозі розпочала діяльність підпільна організація, якою керував комітет з 9 осіб [9, с. 441]. До його складу входили Володимир Томашевський («Колос») – керівник, К. Дмитрук, Н. Томашевський («Громов»), В. Лавров («дядя Володя»), П. Лящук, І. Головня, Н. Пирова, Г. Томашевська. Активна робота членів комітету сприяла зростанню організації. У 1942 році в ній вже було 40 осіб, серед них: Г. Дідик, В. Кислов, С. Шевцов, М. Налінцев, А. Налінцева, Г. Мельничук, В. Струменська, А. Краєвський та інші [16]. Конспіративна квартира підпільної організації знаходилась в Острозі по вул. Костомарова, буд. № 2, у приміщенні контори «Заготзерна» [17, с. 4].

Перед організацією були поставлені наступні завдання: поповнення її перевіреними людьми; налагодження зв'язку з діючими партизанським загонами; проведення агітаційної роботи серед населення і військовополонених; розповсюдження листівок та звернень радінформбюро; здобуття зброї і здійснення диверсій в тилу ворога; поповнення партизанських загонів; надання допомоги пораненим бійцям; постачання партизанів продуктами харчування, медикаментами та перев'язочними матеріалами [13, арк. 11].

Підпільна організація перш за все налагодила зв'язки з комітетом допомоги військовополоненим і колективом районної лікарні, черпаючи звітти резерв борців-однотумців [7]. Підпільники дотримувалися глибокої конспірації. Гітлерівські окупанти та поліцаї не здогадувались, що поважний, інтелігентний директор «Заготзерна» В. Томашевський, з яким радо вітається сам крайсландвірт, і є «Колос». Довіра з боку ворогів давала йому змогу майже напівлегально керувати підпіллям, що постійно зростало. Групи патріотів, які не мирилися з «ноювою владою», виникли в селах Межирічі, Оженині, Слобідці [17, с. 3].

Лаборантка «Заготзерна» Н. Пирова добре володіла німецькою мовою, видавала себе за «фальксдойче». Її знали у німецьких установах, вона могла усюди вільно з'являтися і здобувати важливі відомості про ворога, успішно справлялася з багатьма дорученнями комітету [18; 19]. Як згадувала сама Пирова, вона свідомо розповсюджувала борошняних шкідників у зерносовищі, сприяла «самозайманню» зерна. В. Томашевський як директор «Заготзерна» «вимушений» був проводити «оздоровчі заходи». Для цього він брав робітників-євреїв із гетто, яке існувало в Острозі, даючи бранцям можливість вийти з ув'язнення [6, арк. 22].

Групу підпільників на залізничній станції Острого очолював К. Дмитрук. У першу чергу під повсякденний контроль був узятий рух поїздів, які проходили через станцію. Дуже термінові відомості передавались по телефону з контори чергового в Острозі під виглядом поставок зерна. Ця робота була дуже ризикованою, оскільки голова Рівненського гебітскомісаріату В. Беєр видав наказ про захист залізниці. Згідно з ним, перебування у 300–метровій смузі від залізниці було заборонено під страхом смерті для всіх осіб, які не мали спеціального посвідчення [20, арк. 49]. К. Дмитрук підшукав собі помічника з числа робітників персоналу залізниці. Це був електромонтер Бузюн. Крім роботи по збору відомостей про рух поїздів переважно у нічний час він допоміг К. Дмитруку налагодити розвідку охорони залізничного моста на перегоні ст. Острого – ст. Могиляни і скласти детальний план усіх вогневих точок, розташованих навколо моста з вказівками їх боєздатності. Цей міст дуже зацікавив партизан, які діяли поблизу Острога [13, арк. 18–19].

На початку 1943 р. членом підпільної організації став Г. Мельничук. У своїх спогадах він називав себе «агентурщиком підпільної роботи Колоса». Г. Мельничук особисто підібрав надійних людей. Це були А. Ліщук, Д. Стрілець, Л. Дубінчук, Р. Шевчук. Вони збирали цінну інформацію про кількість і рід військ, які рухалися через Острого на фронт, наявність і кількість військової техніки, місцезнаходження націоналістичних угруповань, їх кількість та завдання; діставали зброю, боєприпаси, медикаменти та доставляли їх у вказане місце; розповсюджували листівки і звернення Радінформбюро про дії на фронті; вербували людей у радянські партизанські загоны. Підпільникам вдалося роздобути 32 російські гвинтівки, які згодом були переправлені партизанам. З допомогою Галини Пилипенко, яка працювала у технічному відділі Районної управи, вони роздобули друкарську машинку і переправили її «Колосу» [6, арк. 27–29, 35, 36].

Свій внесок у боротьбу з окупантами зробило подружжя Налінцевих – хірург Михайло Юхимович та стоматолог Галина Єреміївна. Вони були членами комітету допомоги військовополоненим, а згодом – підпільної організації. Налінцеви не лише допомагали пораненим, а й виконували складні доручення, переховували листівки та розповсюджували їх, доставляли партизанам документи та перев'язочні матеріали. Вони влаштували у себе явочну квартиру, яку замаскували під приватний стоматологічний кабінет. Наприкінці 1943 р. підпільний комітет переправив Налінцевих у партизанський загін, оскільки їм загрожував арешт. З їх ініціативи у партизанському з'єднанні А. З. Одухи був організований «Обласний партизанський госпіталь», який почав діяти на початку 1944 р. [10].

Дізнавшись, що у Плужнянському районі Хмельницької області є окремі підпільні групи, комітет встановив з ними зв'язок. Тоді ж постало питання про необхідність зібрати найближчим часом керівників усіх груп, щоб виробити план спільної боротьби проти гітлерівців. Острозький підпільний комітет взяв на себе керівництво нелегальною боротьбою проти окупантів на території обох районів [17]. Спільними діями підпільних організацій двічі було зроблено напад на Плужне. Народні месники взяли чималі трофеї, а головне – показали гітлерівцям свою грізну силу. Після цих нападів останні спорудили в центрі Плужного укріплення з дзотами, а їхні керівники почали виїжджати на ніч у сусідній Ізяслав.

Підпільники вготували 63 фіктивних документи, що давали можливість молоді Острога уникнути вивезення до Німеччини. Добре організована розвідка на залізниці дозволяла партизанам координувати проведення диверсій. Широко розповсюджувалися зведення Радянського Інформбюро і звернення підпільної організації до громадян м. Острога, сіл Оженин та Могиляни із закликом організувати саботажі і диверсії на залізниці та установах у німецькому тилу [6, арк. 12–13].

На початку 1943 року група патріотів на чолі з В. Лавровим вчинила напад на маслозавод в Острозі і маслопункт у селі Слобідка. Було майже дощенту знищено заводське устаткування, ліквідовано документацію, зіпсовано продукцію. В с. Межирічі підпільники вивели з ладу млин [17].

У 1943 році у приміщенні колишнього педучилища розквартирувалась німецька військова частина «Дуляг–124», де готувались офіцерські кадри для власовської армії. На засіданні підпільного комітету було вирішено за будь-яку ціну дезорганізувати особовий склад частини. Головну роль у виконанні цього завдання повинні були зіграти Тетяна Гунько-Томашевська і Наталя Пирова. Їм вдалося встановити зв'язок

з військовополоненим Костянтином Шакуном. Він підтвердив згоду керівників організації про те, що чимало курсантів чекало слушного моменту для втечі. Внаслідок проведеної підпільниками роботи частина «Дуляг–124» фактично перестала існувати. Значна кількість особового складу на чолі з майором Шакуном влилася у партизанські загоны. Решту курсантів вивезли з Острога [3, арк. 16–17].

Разом з партизанами підпільники брали участь у диверсіях. З Острозького і сусіднього Здолбунівського районів члени підпільної організації вивели і переправили у партизанські загоны понад 230 осіб, 122 гвинтівки, 5000 патронів, один чеський кулемет, понад 40 тонн борошна, круп, солі, фуражу, чимало медикаментів, організували серед населення збір коштів, які були передані у фонд Червоної армії.

Член підпільної організації П. Ляшук добував інформацію про дії українських націоналістів в Острозькому районі. Будучи у партизанському загоні ім. Леніна, він провів розвідку про наявність і розташування в Острозі німецьких військових частин. Це стало у пригоді партизанським загонам, коли вони звільняли Острог [6, арк. 13–14].

Попри очевидні результати, яких досягли острозькі підпільники «діяльність підпільної організації, – згадувала Н. Пирова – Штаб партизанського руху на Україні чомусь не затвердив. Вони ніби сумнівались у нас та у проведеній нами в тилу ворога великій та складній роботі. Потрібно було уточнити, перевірити, але працівникам штабу партизанського руху просто не хотілося цим займатися[...] Перевіряти маловідому підпільну організацію, на їх думку, очевидно не мало сенсу» [3, арк. 2]. Така ситуація була характерною для більшості підпільних осередків на початковому етапі війни, оскільки їх учасники переважно були комуністами та функціонерами, а тому зазнали репресій з боку німців, або втратили зв'язок з керівництвом. Також потрібно зазначити, що протягом довгого часу не існувало заздалегідь розробленої програми і конкретного плану розгортання боротьби. Це було пов'язано з тим, що Москва у перші роки радянсько–німецького протистояння розглядала підпілля як допоміжний елемент по відношенню до регулярної армії [1, с. 547–549].

Лише у січні 1943 р. Острозькій підпільній організації вдалося встановити зв'язок з діючим партизанським загонем під командуванням А. Одухи. Після цього її дії стали більш цілеспрямованими і активними [13, арк. 8; 17].

У вересні 1943 року підпільна група В. Томашевського була розкрита німцями і подальше її існування загрожувало провалом та арештами [3, арк. 8]. 28 жовтня 1943 року з підпільників було створено спецзагін ім. Шевченка, який налічував 120 осіб [6, арк. 23].

Ще однією формою радянського руху Опору була партизанська боротьба. У своєму становленні партизанський рух змушений був долати численні труднощі об'єктивного та суб'єктивного характеру. Оскільки воєнною доктриною Червоної армії передбачалося, що війна вестиметься на радянській території, підготовку до партизанської боротьби було визнано недоцільною. Створену в лісах прикордонних районів на початку 1930-х рр. мережу матеріально–технічних баз ліквідували, а підібрані для ймовірної партизанської боротьби досвідчені кадри спочатку звинуватили в підготовці «замаху на товариша Сталіна», а потім знищили. Внаслідок цього практичні та теоретичні розробки щодо організації партизанського руху були забуті. Всі ці прорахунки далися взнаки вже на початку війни. Труднощі організації боротьби у ворожому тилу ускладнювалися поспішністю та формалізмом у підборі кадрів і їх підготовці до діяльності в нелегальних умовах, закладанні матеріально–технічної бази партизанських загонів, створенні конспіративних квартир, налагодженні засобів зв'язку.

Злам у розвитку партизанського руху відбувся в середині 1942 р. Підпільну та партизанську боротьбу в цей час не лише відновили, а й значно посилили. Певною мірою вдалося виправити численні помилки, допущені на початковому етапі. 30 травня 1942 р. був створений координуючий орган, якого не вистачало раніше, – Український штаб партизанського руху (УШПР) на чолі з Тимофієм Строкачем [21, с. 257–266]. З цього часу посилилась бойова, диверсійна, розвідувальна діяльність партизанських загонів та підпільних організацій в населених пунктах. Вони здійснювали операції по розгрому німецьких штабів, складів з озброєнням, пальним, військово–технічним спорядженням, продовольством, медикаментами. Партизани нападали на окупаційні заклади, знищували особовий склад гітлерівських військ. Вони опановували різноманітними прийомами боротьби з ворогом, що дозволяло широко застосовувати як відомі, так і винайдені в ході боротьби засоби, з допомогою яких вони завдавали відчутних ударів по противнику. Бойова майстерність партизанів та підпільників поступово зростала, їхні дії ставали результативнішими.

Багато уваги партизани приділяли здійсненню диверсій на комунікаціях противника, внаслідок яких порушувалася робота транспорту, знищувалась військова техніка, жива сила, яку ворог перекидав у бік фронту. Усе це істотно знижувало боєздатність ворожих сил [22, с. 173–179].

Вирішальний вплив на розгортання визвольної боротьби мало втягування в неї дедалі більших верств населення. Це був складний і хворобливий процес. На зростання масовості та розвиток усіх форм партизанської боротьби безпосередній вплив мав успішний наступ Червоної армії на фронті. Щоб засвідчити свою лояльність радянській владі, до партизанських загонів потягнулися ті, хто раніше вагався, вичікував [21, с. 271].

Житель Острога Василь Новак зазначав, що першою акцією, здійсненою партизанами на території Острозького району, було спалення потягу у Бадівці. Народні месники робили дуже багато, оскільки турбували німців у тилу. Починаючи з Шепетівки, окупанти не могли нормально провезти жодного потягу [23].

На початку 1942 року головний лікар Славутської районної лікарні Федір Михайлов створив підпільну організацію, яка незабаром встановила зв'язок з такими ж організаціями Шепетівки, Острога та інших міст. Весною того ж року було прийнято рішення про створення партизанського загону. За доносом зрадника в

липні 1942 року Ф. Михайлов був заарештований та страчений німцями [8, с. 3]. Після його загибелі загін очолив Антон Одуха. Згодом загону було присвоєно ім'я Ф. Михайлова [24, с. 113].

Початково партизанський загін під командуванням А. Одухи був нечисленним, але це не заважало проводити диверсії на залізниці, зокрема на напрямках Шепетівка–Тернопіль, Броди–Рівне, на шосейних дорогах Кременець – Рівне, Кременець – Шепетівка [6, арк. 65]. На початку 1942 р. в загоні налічувалось 80 осіб, але вже до кінця року його чисельність становила близько 160 партизанів [24, с. 113].

Партизанський загін ім. Михайлова діяв і на Острозьщині. Пересічена лісова місцевість давала змогу партизанам знайти вдале місце дислокації. Тут знаходився стик Острозького, Мізоцького, Хмельницького, Шумського районів та двох областей – Рівненської і Тернопільської. Це надавало партизанам великі переваги. Німці, здійснюючи каральні операції місцевого значення, зазвичай обмежувались територією того району, де вони підтримували «громадський порядок». За його межі вони не йшли, тому що вважали це справою жандармерії і поліції сусіднього району. «Ходити» на партизанів було небезпечно. Ці обставини давали можливість останнім легко маневрувати, не долаючи великих відстаней. Наробивши галасу в одному районі, вони відходили на 5 – 10 км на територію сусіднього. Карателі доходили до межі свого району і поверталися назад [6, арк. 68].

У березні 1943 року партизанський загін маневрував у Суразьких лісах і в основному дислокувався в селі Теремне. Станом на 10 травня 1943 року загін ім. Михайлова налічував 143 особи і мав у своєму розпорядженні вельми скромне озброєння і недостатню кількість боєприпасів. Це була трофейна зброя, здобута у боях.

Загін здійснив низку операцій по розгрому німецьких фільварків для забезпечення себе продовольством, фуражем, транспортом, кіньми. 27 травня 1943 року партизани провели бойові операції в Плужнянському районі та районі Славути. Бойові дії загону не давали спокою німцям в Острозі, Шумську, Славуті та інших містах і селах. Загін ім. Михайлова поки що уникав боїв з українськими націоналістами, які також відзначалися активними діями на території краю, тому що це відволікало би його від головного завдання – боротьби з німцями. Партизани намагалися усі каральні операції, які були направлені проти них, відводити у бік націоналістів. Вони закінчувалися боями німців з останніми і лише частково зачіпали партизанів [6, арк. 75–76, 86].

Улітку 1942 року деякі командири партизанських загонів ставали на шлях переговорів і навіть уклали договори про нейтралітет з українськими націоналістами [25, с. 45]. Останні не чіпали партизанів і навіть зробили перший крок для ведення переговорів, що відбулися 5 травня 1943 року. Українські повстанці пропонували червоним партизанам повернутися у Славутські ліси. Переговори виявилися безрезультатними [26, с. 6]. 25–28 липня 1943 р. біля села Теремне між ними відбувся бій. Українські загопи мали чисельну перевагу, проте не змогли зашкодити відходу партизанів з табору і при цьому втратили 800 осіб (з них 250 убитими) та всі боєприпаси. Теремський бій виявився одним з найбільш серйозних випробувань для обох сторін. Партизани змушені були визнати, що націоналісти – гідний супротивник [6, арк. 86–89].

У серпні 1943 р. загін ім. Михайлова перейшов в оперативне підпорядкування Кам'янець–Подільського обласного штабу партизанського руху. На його базі 17–18 вересня 1943 р. було розгорнуто Кам'янець–Подільське з'єднання ім. Ф. Михайлова під командуванням А. Одухи. На момент створення в його бойовому складі було 430 бійців [24, с. 113]. 18 грудня 1943 р. А. Одуха доповідав УШПР, що «з'єднання за два місяці виросло з 400 до 1100 осіб [...], можливості для роботи і масового зростання величезні» [24, с. 16].

Партизани брали участь у звільненні Острога від німців. 13 січня 1944 року вони оволоділи його східною частиною – Новим містом, а наступного дня, у взаємодії з диверсійним загonom О. Петрова, партизанськими загонами К. Шакуна і В. Божевського – Старим містом. Під час цих операцій були захоплені чималі трофеї. У ворога було вилучено 5 автомашин, одна 45-міліметрова гармата, 3 мотоцикли, один міномет, 2 кулемети, 11 гвинтівок, 12 автоматів, 9 ящиків набоїв, 40 снарядів, 1000 патронів для ППШ, 400 літрів бензину. Населенню було роздано 50 тонн хліба. До приходу Червоної армії партизани втримували Острог [6, арк. 105].

27 січня 1944 року Острог був визволений силами 866-го стрілецького полку 287-ї стрілецької дивізії 24-го корпусу 1-го Українського фронту [27, с. 143]. З приходом радянських військ партизани з'єдналися з ними і взяли участь у боях [6, арк. 105]. Бійці з'єднання, очолюваного А. Одухою та Г. Кузунковим, провели близько 600 боїв з ворогом, підірвали 287 ешелонів з живою силою і технікою, окрім Острога звільняли також Славуту, Ізяслав, Плужне [16, с. 1–2]. Свій внесок у вигнання ворога з Острозьчини зробили також учасники загону «За Батьківщину» під командуванням І. І. Шишка [28, с. 4].

Оцінюючи діяльність радянського руху Опору на території Острозьчини, слід відзначити, що його учасники завдали окупантам відчутних моральних, матеріальних і фізичних втрат, зміцнювали віру населення у перемогу, підірвали волю до боротьби у загарбників. Він став важливим чинником у протистоянні нацизму і засвідчив несприйняття гітлерівського «нового порядку».

Джерела та література

1. Слободянюк М. Радянське антифашистське підпілля / М. Слободянюк // Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI століття. – К.: Наукова думка. – Книга перша. – С. 542–566.
2. Гірдіна І. Менталітет як чинник життя українського народу в роки Другої світової війни / І. Гірдіна // Вісник Донецького національного університету: Гуманітарні науки. – Донецьк, 2009. – Вип. 1. – С. 155–160.
3. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. П–1, оп. 1, спр. 98, 48 арк.
4. Данилюк М. Через роки пам'ятаймо / М. Данилюк // Замкова гора. – 2001. – 23 червня. – С. 2.

5. Сербін Г. У вдячній пам'яті нащадків / Г. Сербін // Наша частка в перемозі: Документальні нариси, статті, архівні документи і матеріали. – Львів, 1987. – С. 57–63.
6. Держархів Рівненської обл., ф. П–1, оп. 1, спр. 146, 122 арк.
7. Шпізель Р. Острозькі медики в період війни / Р. Шпізель // Замкова гора. – 2005. – 6 травня. – С. 2.
8. Шпізель Р. Нескорені / Р. Шпізель // Зоря комунізму. – 1965. – 13 квітня. – С. 2.
9. Історія міст і сіл УРСР: Ровенська область. – К., 1973. – 655 с.
10. Сербін Г. Багнет і серце / Г. Сербін // Червоний прапор. – 1985. – 21 вересня. – С. 4.
11. Шпізель Р. Степан Храневич / Р. Шпізель // Острозькі просвітники XVI–XX ст. – Острог, 2000. – С. 456–458.
12. Шпізель Р. Общественный деятель Острога – врач П. С. Паславский / Р. Шпізель // Острозький краєзнавчий збірник. – Острог, 2004. – Вип. 1. – С. 22.
13. Держархів Рівненської обл., ф. Р–27, оп. 1, спр. 2, 128 арк.
14. Шпізель Р. Воїни в білих халатах / Р. Шпізель // Зоря комунізму. – 1975. – 17, 19 квітня. – С. 3–4.
15. Відділ фондів Державного історико-культурного заповідника м. Острога, папка № 54: «Документи і матеріали часів німецько-фашистської окупації краю».
16. Німчинська Н. День партизанської слави / Н. Німчинська // Замкова гора. – 2008. – 20 вересня. – С. 7.
17. Хведась А. Нескорені: Документальний нарис / А. Хведась, С. Григорчук // Зоря комунізму. – 1972. – 11 січня. – С. 4.
18. Томашевская Т. Наташа / Т. Томашевская // Обл. ростовская газета «Молот». – 1978. – 7 января. – С. 3.
19. Томашевская Т. Отважная партизанка / Т. Томашевская // Знамя коммуны. – 1979. – 13 октября. – С. 3.
20. Держархів Рівненської обл., ф. Р–22, оп.1, спр. 4, 72 арк.
21. Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах / М. Коваль. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.
22. Чайковський А. Невідома війна: Партизанський рух на Україні 1941–1944 рр. мовою документів, очима істориків / А. Чайковський. – К.: Україна, 1994. – С. 173–179.
23. Особистий архів автора, Спогади Василя Новака (записані 29.11.2011 р. в Острозі).
24. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945). – К.: Парламентське видавництво, 2001. – 319 с.
25. Кизя Л. Народні месники: З історії партизанського руху на Ровенщині. – Л.: 1960. – С. 45.
26. Губернюк М. Партизанською стежкою / М. Губернюк // Життя і слово. – 2005. – 28 травня. – с. 6.
27. Кудь В. Фронтові операції із визволення Волині в 1944 році / В. Кудь // Волинь у Другій світовій війні. – Луцьк: «Волинська обласна друкарня», 2005. – С. 140–179.
28. Гладуненко О. Літопис подвигу продовжується / О. Гладуненко // Зоря комунізму. – 1988. – 30 січня. – С. 4.

Иванов С. С. Советское движение Сопротивления на Острожчине в годы немецкой оккупации
В статье проанализировано советское движение Сопротивления на территории Острожчины в годы немецкой оккупации. Автор уделяет внимание на методам и формам борьбы, факторам, которые определяли его деятельность, а также вкладу в победу над нацизмом.

Ключевые слова: Движение Сопротивления, советское подполье, медицинские работники, Комитет помощи военнопленным, партизаны.

Ivanov S. S. Soviet resistance movement in Ostrog area during the German occupation

This article analyzes the Soviet resistance movement in Ostrog area during the German occupation. Attention is paid to the methods and forms of struggle, the factors that determine its activities and contribution to the victory over Nazism.

Keywords: Resistance Movement, the Soviet underground, medical workers, the Committee support war, guerrillas.

УДК 94:069.8(477)“19”

І. М. Спудка, Л. В. Турчина

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ УСТАНОВ ЧАСІВ ОКУПАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ РЕЙХСКОМІСАРІАТУ «УКРАЇНА»

Стаття вміщує матеріали, пов'язані з діяльністю українських інтелектуалів в науково-дослідних установах, відкритих нацистами у період окупації. Відображено значення цих установ в реалізації планів нацистів. Особливу увагу звернуто на науково-дослідну діяльність музею-архіву Переходової доби.

Ключові слова: нацисти, окупація, науково-дослідні інститути, наука.

У вивченні найбільшої в історії людства Другої світової війни залишається чимало недосліджених сторінок. У сучасній історичній науці чітко простежується тенденція до глибокого висвітлення «нового порядку» на території України в період нацистської окупації. Обмеження вивчення цієї теми за радянських часів та доступність нині раніше закритих джерел створила сприятливі умови для дослідження зазначеної проблематики. Історики активно скористалися цією нагодою і ретельно аналізують різноманітні аспекти окупаційного режиму, зокрема: культурне життя періоду окупації, функціонування наукових установ та освітніх закладів, проблема вивезення культурних цінностей не лише нацистами, а й представниками радянської влади, колабораціонізм на окупованих територіях, діяльність інтелігенції тощо.